

The Impact of Good Governance on Economic Growth in Selected Islamic Countries (Panel Data Approach)

Mohammad Ghafarifar¹, Husnieh Danesh²

Date received: 2022/08/19

Date of acceptance: 2022/12/21

Abstract

The measure of economic growth of any country shows the standard of living and welfare of the society, therefore, access to the way to increase economic growth is considered one of the important categories for the economy of any country, which has been taken different categories into consideration for the increase in economic growth, which is one of the most important is the government. Since several decades, the category of good governance, which is synonymous with the government, it has been taken into consideration. In this research, the effect of the good governance index upon economic growth in selected Islamic countries in the period of time 2010 to 2019 has been investigated by using the panel data method. The results of the model show that the good governance index in selected Islamic countries has a positive effect on economic growth in such a way that with one percent increase in the good governance index, economic growth increases at 0.01 percent. As for the role of labor productivity and foreign direct investment in the economic prosperity of countries of economic and political policy makers to orientation of production should increase the skill of the human force and improve the ecosystem of the country's foreign direct investment, promote political and economic stability,

1. Assistant Professor, Department of Economic Sciences, Faculty of Science and Technology, Ahlul Bayt International University, Tehran, Iran(responsible Author) , ghaffary2@yahoo.com

2. Master of Economic Sciences, Faculty of Science and Technology, Ahl al-Bayt International University, Tehran, Iran. husniadanish2020@gmail.com

 Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA..

increase efficiency and effectiveness of governments, conformation the rule of law, control corruption and increase the right of citizens to express their opinions on various matters of the country in their agenda in order to achieve desired goals and results.

Keywords: good governance, GDP, Islamic countries, panel data

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی (رویکرد داده‌های تابلویی)

محمد غفاری فرد^۱حسینیه دانش^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۸

چکیده

میزان رشد اقتصادی هر کشوری بیانگر سطح زندگی و برخورداری از رفاه جامعه را نشان می‌دهد ازاین‌رو دست‌یابی به نحوه افزایش رشد اقتصادی از مقوله‌های مهم برای اقتصاد هر کشوری محسوب می‌شود که برای افزایش در رشد اقتصادی مقوله‌های متفاوت موردتوجه قرارگرفته است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها نقش حکمرانی خوب در ادبیات اقتصادی می‌باشد که در این تحقیق اثر شاخص حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی در دوره زمانی ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۸ با استفاده از روش پانل دیتا مورد بررسی قرارگرفته است. سوال مطرح است که شاخص حکمرانی خوب چه اثری بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب دارد. هدف این مقاله نیز بر آورد میزان تأثیر گذاری شاخص حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی با استفاده از روش اقتصاد سنجی داده‌های پانلی در کشورهای منتخب می‌باشد. نتایج مدل نشان می‌دهد که شاخص حکمرانی خوب در کشورهای منتخب اسلامی اثر مثبت بر رشد اقتصادی دارد به نحوی که با افزایش یک درصد شاخص حکمرانی خوب، رشد اقتصادی به میزان ۰/۰۱ درصد افزایش می‌یابد. با توجه به نقش بهره‌وری نیروی کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در رونق اقتصادی کشورها سیاست‌گذاران اقتصادی و سیاسی جهت تلاش تولید می‌بایست در کنار افزایش مهارت نیروی انسانی و ارتقای اکوسیستم توسعه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشور، ارتقای ثبات سیاسی و اقتصادی، افزایش کارایی و اثربخشی دولت‌ها، تثبیت حاکمیت قانون، کنترل فساد و افزایش حق اظهارنظر شهروندان در امور مختلف کشور را در دستور کار خود قرار دهند تا به اهداف و نتایج مطلوب دست یابند.

واژه‌های کلیدی: حکمرانی خوب، تولید ناخالص داخلی، کشورهای اسلامی، داده‌های تابلویی

۱. استادیار گروه علوم اقتصادی دانشکده علوم و فنون دانشگاه بین المللی اهل بیت (ع)، تهران، ایران ghaffary2@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد علوم اقتصادی دانشکده علوم و فنون دانشگاه بین المللی اهل بیت (ع)، تهران، ایران

husniadanish2020@gmail.com

حکمرانی یکی از مباحث است که اخیراً به نقش و تأثیر آن روی رشد و پیشرفت اقتصادی توجه خاص صورت گرفته با توجه به تجربه‌های کشورهای توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته که توسط سازمان ملل بررسی شده است حکمرانی خوب در بعضی کشورها نقش پررنگ در پیشرفت اقتصادی کشورها داشته است. برای اینکه اقتصاد پیشرفت داشته باشد اولاً باید رشد اقتصادی در نظر گرفته شود رشد اقتصادی تنها متکی به منابع مالی فراوان و منابع طبیعی نبوده بلکه درگرو ذهن‌های پویا و خلاق هست که امروزه رشد اقتصادی را همان افزایش کمی درآمد ملی یا تولید ناخالص داخلی در یک دوره معین تعریف کرده و یکی از دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران و مسئولین هر دولت و نظام که روی کار میاید به شمار می‌آید چون با سطح رفاه جامعه رابطه تنگاتنگ دارد. سیاست‌گذاران هر نظام سعی دارند عوامل مؤثر و شرایط مؤثر بر رشد اقتصادی جغرافیایی تحت حکمرانی‌شان را شناسایی کنند تا بتوانند اهداف و سیاست‌های درست و مؤثر داشته باشد شناسایی عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی سیاست‌گذاران را کمک می‌کند تا در قدم نخست متغیرهای مؤثر بر رشد اقتصادی را شناسایی و در تخصیص منابع به شکل صحیح از آن استفاده کنند. در قدم بعدی برای جلوگیری از خطاها مؤثر خواهد بود تا میزان خطاها را کاهش داده و برای برنامه‌ریزی بلندمدت به‌طور دقیق کمک نمایند. عوامل متعددی را بر رشد اقتصادی شناسایی کرده‌اند که از آن جمله سرمایه، نیروی کار و پیشرفت فناوری، کارکرد دولت را می‌توان نام برد. کارکرد دولت (کارایی و اثربخشی دولت) یکی از متغیرهای درونی اصطلاح حکمرانی خوب را به خود اختصاص داده است که با متغیرهای مانند حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، کیفیت قوانین و مقررات و کنترل فساد در تعیین رشد اقتصادی در دو دهه گذشته مطرح شده است

باین حال این شاخص با توجه به نظام حاکم در کشورهای اسلامی متفاوت بوده است. دولت‌ها حکومت‌ها با اتخاذ نوع حکمرانی، نظام سیاسی و موقعیت سیاسی دارای پیشرفت و رشد اقتصادی مختلف بوده‌اند. باین حال سؤال مطرح است که حکمرانی خوب در رشد اقتصادی کشورهای اسلامی تأثیر دارد یا خیر؟

این مقاله قصد دارد به تأثیر شاخص حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی بپردازد تا میزان تأثیر این شاخص در این برهه از زمان و کشورهای منتخب را مورد بررسی قرار دهد؛ و بدین منظور به پنج بخش تقسیم شده است که در بخش اول مقدمه، در بخش دوم مبانی نظری و پیشینه تحقیق، در بخش سوم به متدلوژی و روش اقتصادسنجی، در بخش چهارم به مدل برآورد و تجزیه تحلیل نتایج پرداخته شده در نهایت در بخش پنجم جمع‌بندی و نتیجه‌گیری به پایان می‌رسد.

۲- چارچوب نظری تحقیق

حکمرانی خوب بیانگر نظامی از ارزش‌ها، سیاست‌ها و نهادهاست که جامعه به کمک آن مسائل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی خود را توسط بخش دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی مدیریت می‌کند. (شریفی: ۱۳۹۶، ص ۹)

بر اساس اهداف اعلان‌شده توسط سازمان ملل از سال ۲۰۱۵-۲۰۳۰ تمام کشورهای که عضویت سازمان ملل را دارا می‌باشند در راستای شاخص‌های توسعه پایدار و تعامل با همدیگر در سه سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی باید تلاش لازم را نمایند. (دورباش، ۱۳۹۶، ص ۷)

حکمرانی شیوه و طریق استفاده از قدرت در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی برای رسیدن به توسعه پایدار هست بدین لحاظ کشورهای عضو بانک جهانی باید در راستای حکومت‌داری به مسائل همچون تخصیص درست منابع، فرایندهای تدوین، انتخاب و اجرای خط‌مشی‌ها و روابط بین شهروندان و حکومت کوشش نمایند. (راشکی، ۱۳۹۲، ص ۲۶)

همچنین بانک جهانی حکمرانی خوب را بر اساس شش شاخص تعریف می‌کند و بر اساس این شاخص‌ها وضعیت حکمرانی خوب را هر دو سال یک‌بار در دوره ۲۰۰۲-۱۹۹۶ و به‌صورت سالانه از سال ۲۰۰۲ به بعد در کشورهای مختلف مورد ارزیابی قرار می‌دهد کمیجانی و سلاطین، ۱۳۸۹، ص ۵-۱۱).

حکمرانی خوب شامل مؤلفه‌های حق اظهارنظر، ثبات سیاسی و عدم خشونت، کارایی و اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و کنترل فساد می‌شود که بر رشد اقتصادی اثر می‌گذارد:

- حق اظهارنظر و پاسخگویی: بدین مفهوم که مردم بتوانند دولت را در برابر آنچه بر مردم می‌گذارد مورد سؤال و بازخواست قرار دهند، اصطلاحات چون حقوق سیاسی، آزادی بیان، تجمع‌های سیاسی و اجتماعی، آزادی مطبوعات، میزان نمایندگی از طبقات اجتماعی و فرایندهای سیاسی در نحوه برگزاری انتخابات دلالیت به این مفهوم دارد که از طریق حذف رانت‌های اطلاعات، افزایش کارایی بازار، کشف قیمت‌های واقعی، تخصیص بهینه منابع، انتقال دارایی‌های نقد به سمت فعالیت‌های تولیدی که در نتیجه منجر به افزایش تولید ملی و رشد اقتصادی خواهد شد (بابا زاده و دیگران، ۱۳۹۹، ص ۲۶۹)

- ثبات سیاسی و عدم خشونت: این شاخص به میزان ثبات رژیم حاکم و رهبران آن، درجه احتمال تداوم حیات مؤثر دولت و تداوم سیاست‌های جاری می‌پردازد و در جامعه که ناآرامی‌های اجتماعی، ترور، اعدام‌های سیاسی تنش‌های قومی و کودتا رو به کاهش باشد نشان‌گر ثبات سیاسی است که باعث جذب سرمایه‌ها شده افزایش جذب نیروی کار بیشتر و اشتغال را در برمی‌گردد که به دنبال آن رشد

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

اقتصادی نیز افزایش خواهد داشت (مبارک و آذر پیوند، ۱۳۸۸، ص، ۱۹۲)

• کارایی و اثربخشی دولت: کارآمدی دولت در انجام وظایف محوله که شامل مقولات ذهنی همچون کیفیت تهیه و تدارک خدمات عمومی یا کیفیت نظام اداری، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال خدمات همگانی از فشارهای سیاسی می شود استوار است از طرفی دیگر دولت وظیفه دارد کالا و خدمات عمومی و زیرساخت های فیزیکی مورد نیاز را برای تسهیل فرایند تولید، تسهیل در نقل و انتقالات فناوری، آموزش از طریق کاهش هزینه های مبادلاتی برای بنگاه ها باعث افزایش رقابت در اقتصاد گردیده بهبود بهره وری عوامل تولی را به همراه داشته باشد که در نهایت رشد اقتصادی را به دنبال دارد (محمد پور و همکاران، ۱۳۹۹، ص، ۲۸)

• کیفیت قوانین و مقررات: سیاست های از قبیل کنترل قیمت ها، عدم نظارت کافی بر سیستم بانکی و همچنین هزینه وضع قوانین برای محدودیت بیش از اندازه تجارت خارجی اگر این مؤلفه ها در شفافیت و سیاست های با مراعات نمودن قوانین و مقررات باشد باعث تشویق فعالان اقتصادی در روند تولید شده و فضای کسب کار را بهبود می بخشد و جذب سرمایه را افزایش داده تولید افزایش میابد که در نتیجه منجر به رشد اقتصادی می گردد (زاینده رودی و همکاران، ۱۳۹۵، ص، ۲۹)

• حاکمیت قانون: میزان احترام عملی که دولت مردان و شهروندان یک کشور برای نهاد قائل هستند که باهدف وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجاد شده است که از طریق حمایت از حقوق مالکیت و اجرای قراردادها و مبادلات و سرمایه گذاری باعث افزایش تجارت در سطح ملی و بین المللی؛ افزایش در رشد اقتصادی مشاهده خواهد شد (محمد پور و همکاران، ۱۳۹۹، ص، ۳۰)

• کنترل فساد: استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع شخصی. در این تعریف هر اندازه ویژگی های مثبت مانند حاکمیت قانون، پاسخگویی و اثربخشی دولت در یک جامعه بیشتر باشد و فساد، مقررات اضافی و بی ثباتی سیاسی و خشونت کمتر باشد، حکمرانی در آن جامعه برای نیل به توسعه مناسب تر است (بابا زاده و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۲۷۰)

تا اواخر ده نود الگوهای رشد فقط به عنوان عوامل اقتصادی توجه داشت اما این الگوها نتوانستند علت تفاوت سرانه کشورها را توضیح دهند که منجر به نظریات جدید در این عرصه گردید از جمله نظریه های (institutional factor) را وارد مدل کرد که عوامل مانند نظام سیاسی، رفتار حاکمان، سیاست های عمومی، فرهنگ و مذهب را به عنوان متغیرهای مهم در رشد اقتصادی مطرح نمودند و عامل اصلی عقب ماندگی کشورها را نه کمبود سرمایه بلکه نبود بستر نهادی مناسب برای فعالیت های اقتصاد مولد

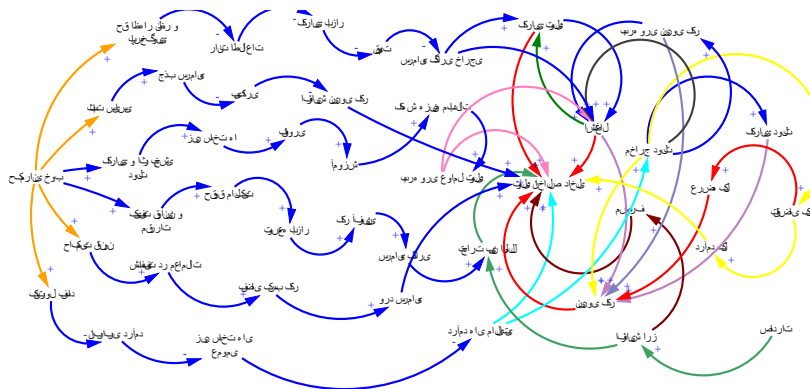

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش های بانی جهان اسلام

معرفی کردند (مبارک و آذر پیوند، ۱۳۸۹، ص، ۱۹۳)

با اهمیتی که مؤلفه حکمرانی خوب در روند رشد و توسعه پایدار در کشورها بافته است نظراتی متفاوتی برای کمی سازی آن ارائه شده است هرچند شاخص های ارائه شده همانند سایر شاخص های ترکیبی دیگر دارای کمی و کاستی بوده است اما بررسی این شاخص ها و توجه به وضعیت کشورهای اسلامی در خلال آن می توان گامی در راستای بررسی و شناخت وضعیت موجود به دست آورد. از دیگر عوامل که در تأمین رشد اقتصادی نام برد توسعه انسانی است نظریه های جدید رشد معتقد است که رشد و توسعه اقتصادی بدون رشد منابع انسانی امکان پذیر نیست و از کانال های آموزش و پرورش، افزایش مهارت ها و توانمندی ها به رشد اقتصادی تأثیر گذارند (شریفی و همکاران، ۱۳۹۶، ص، ۱۲) سرمایه گذاری مستقیم خارجی به عنوان عامل دیگر در بسترسازی رشد معرفی شده است که تحت تاثیر عامل های مانند هزینه های وام گرفتن، اندازه منابع و شرایط کشور را شامل می شود. نقش صادرات در رشد اقتصادی به عنوان موتور رشد اقتصاد بیان شده که بر طبق این نظریه کشورها با تخصص گرایی در تولید که منابع برای تولید مناسب دارند می توانند از راه تجارت از کانال های سرمایه گذاری، افزایش ارزش خارجی و افزایش واردات فناوری باعث رشد اقتصادی گردد (شاهین پور و خوش رفتار، ۱۳۹۸، ص، ۳) مخارج دولت را می توان به عنوان یک فرمان در اجرا و هدایت های سیاست های اقتصادی نام برد که با سعی در تثبیت قیمت ها رشد اقتصادی را به دنبال خواهد داشت قسمی ک در کانال های تأثیر گذاری دیده می شود دولت می تواند با افزایش تقاضای کل، بر اشتغال تأثیر گذاشته و با افزایش در زیر ساخت های اقتصادی مانند آموزش، حمل و نقل و سرمایه گذاری ها در بخش خصوصی رشد اقتصادی را به دنبال داشته باشد (ژیلائی اقدم و همکاران، ۱۳۹۹، ص، ۱۶۴)

نمودار (۱): کانال های اثرگذاری حکمرانی خوب و سایر شاخص ها بر درآمد ناخالص داخلی

۳- سابقه پژوهش

۱/۳- مطالعات انجام شده خارجی

حکمرانی خوب متغیر نوظهور در عرصه توسعه اقتصادی تحت نام اقتصادی-سیاسی مطرح گردیده است که این شاخص در کشورهای جهان اول تا جهان سوم برای دستیابی به رشد پایدار مورد مطالعه قرار گرفته و از اهمیت خاص برخوردار است.

جدول ۱: مطالعات انجام شده خارجی

نویسندگان (سال پژوهش)	عنوان پژوهش و روش تحقیق	مهم ترین یافته های پژوهش
گرن و توسان (۲۰۰۸)	تحلیل کارایی دخالت های بخش عمومی در کشورهای منتخب	رشد اقتصادی و توزیع درآمد را به عنوان نتایج و عملکردها و مخارج دولتی و مقررات گذاری را به عنوان ورودی و داده ها در نظر می گیرد
بارتوسویسنس و ساکالیت (۲۰۱۳)	ارزیابی عملکرد سازمان ها بر اساس شاخص های کارایی و اثربخشی دولت	کارایی در این تحقیق سازوکار موفق در تبدیل داده ها به ستاندها و اثربخشی نیز ستاندها چگونه با محیط اقتصادی و اجتماعی در تعامل قرار می گیرند.
شومیله و قیوم (۲۰۱۴)	بررسی تجزیه و تحلیل تأثیر اندازه دولت در رشد اقتصادی در پاکستان با استفاده از روش مدل رشد درونزا	بین متغیرهای کلان اقتصادی مانند تورم، سرمایه گذاری، در بلندمدت رابطه منفی را نشان داده است.
جیانداگ یو و دیگران (۲۰۱۸)	تأثیر کیفیت حکمرانی بر اقتصاد بین سال های (۲۰۱۱-۲۰۱۵) با استفاده از روش داده های تابلویی	کیفیت حکمرانی بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت دارد.
اسمیت و ویگرتشد (۲۰۱۹)	اندازه دولت و تأثیر آن بر رشد اقتصادی در اتحادیه اروپا با استفاده از روش پانل دیتا	از نظر آماری نتیجه رگرسیون اثر منفی دارد اما سایر متغیرها متفاوت و به شدت مشکوک است.
چاند و دیگران (۲۰۲۰)	عملکرد صادرات و حکومت و رشد اقتصادی (شواهدی از یک اقتصاد کوچک)	تعامل بین متغیرها معنادار است.
مروه خویا (۲۰۲۰)	حکمرانی خوب و اثر آن بر اقتصاد توسعه مرووری بر ادبیات سیستماتیک با استفاده از روش بررسی ادبیات	دولت خوب تأثیر خوب بر توسعه اقتصادی دارد و این بستگی به ساختار سیستم سیاسی نیز خواهد داشت
کمار عباس و لی جونکنینگ و دیگران (۲۰۲۱)	نقش حاکمیت در رابطه بدهی و رشد با استفاده از روش داده ای پانل	رابطه بین بدهی عمومی و رشد اقتصادی از طریق حاکمیت بدهی منفی و معنی دار است
کریستین و دیاکونو (۲۰۲۱)	مخارج اقتصادی و رشد اقتصادی (تجزیه تحلیل رومانی) با استفاده از روش سری های زمانی با رویکرد همگرایی یوهانسن	یک پشت بانی دوگانه بین دولت و رشد اقتصادی به دلیل وجود درآمدهای ملی و تورم بین دولت و رشد اقتصادی وجود دارد.

مآخذ: مطالعات تحقیق

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش های سیاسی جهان اسلام

۲/۳- مطالعات انجام شده داخلی

جدول ۲: مطالعات انجام شده داخلی

مبارک و آذر پیوند (۱۳۸۸)	حکمرانی خوب به بررسی عوامل محیط نهادها و رشد اقتصادی	فاکتورهای نهادی و حکمرانی برای کشورهای ایران، مصر، ترکیه و اندونزی نسبت به کشورهای دیگر اثرگذاری کمتری را نشان داده است.
کمیجانی و سلاطین (۱۳۸۹)	تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب عضو OPEC و OECD	ارتباط مثبت و معنادار است. تأثیر در کشورهای عضو OPEC بیشتر از گروه کشورهای عضو OECD هست.
امامقلی و آسمانه (۱۳۹۵)	شاخص‌های حکمرانی خوب و تأثیر آن بر برونداهای سلامت در ایران با استفاده از روش FMOLS	حکمرانی به عنوان یک عامل مؤثر در بهبود شاخص‌های بهداشتی نشان داده شده است.
دورباش (۱۳۹۶)	نقش و اثرات حکمرانی خوب در رشد اقتصادی ایران با استفاده از روش اقتصادسنجی تصحیح خطای برداری	متغیرهای کلان با رشد اقتصادی رابطی معنی دار و مثبت دارد.
پیشوا (۱۳۹۶)	تأثیر حکمرانی خوب بر رابطه بین توسعه مالی و رشد اقتصادی با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته	با افزایش کیفیت حکمرانی تأثیر توسعه مالی بر رشد اقتصادی از دو مجرای بانکی و بازار مالی تقویت می شود.
صدرایی (۱۳۹۶)	درآمدی بر مبانی نظری حکمرانی خوب (در رابطه به مقایسه کشورهای امارت و بحرین)	امارات با فراهم نمودن رفاه نسبی دارای ثبات سیاسی است در حالی که در بحرین به دلیل تنش‌های سیاسی و مذهبی در آن بی ثباتی سیاسی حاکم است.
سلاطین (۱۳۹۸)	کیفیت حکمرانی و کارآفرینی در رهیافت داده‌های پانل کشورهای منتخب (۲۰۰۰- ۲۰۱۶)	کیفیت حکمرانی تأثیر مثبت و معنی داری بر کارآفرینی در گروه کشورهای منتخب دارند.
حمزه‌ای (۱۳۹۹)	نقش تعدیل گر حکمرانی خوب در رابطه بین جهانی شدن و رشد اقتصادی (شاخص‌های کنترل، داده‌های تابلی، روش اثرات ثابت و الگوی GLS)	رابطه مثبت رابین شاخص‌های حکمرانی و رشد اقتصادی را نشان داده است که می تواند نقش تعدیل گر داشته باشد.
نوروزی (۱۴۰۰)	بازخوانی حکمرانی خوب در پرتو چشم اندازهای ناهمسان	در جایگاه منتقد به بیان دیدگاه پیرامون مبانی و مؤلفه‌ها و شاخص‌های این اندیشه اهتمام ورزیده اند برداشتی یکسان و یگانه از آن عرضه نمی دارند

مآخذ: مطالعات تحقیق

این تحقیق در راستای تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی طی سال‌های (۱۳۸۸-۱۳۹۸) تبیین گردیده است که جنبه نوآوری آن مقطع زمانی و ۳۰ کشور اسلامی است که در تحقیقات داخلی و خارجی گذشته انجام نشده است.

فصلنامه علمی-پژوهشی
مجموعه‌ی دراست‌العلم الاسلامی

۴- روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق یک مطالعه کتابخانه‌ای و پژوهش تحلیلی توصیفی است و از نظر هدف کاربردی است. داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز بین سال‌های (۱۳۸۸-۱۳۹۸) برای کشورهای اسلامی جمع‌آوری شده است. این اطلاعات از منابع معتبر مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و سایت‌های وزارت اقتصاد کشورهای اسلامی به دست آمده است و سپس توسط برنامه با استفاده از مدل اقتصادسنجی داده‌های تابلویی مدل برآورد شده است.

جدول ۳: لیست کشورهای منتخب اسلامی مورد تحقیق

شماره	کشور	شماره	کشور	شماره	کشور
۱	افغانستان	۱۱	گینه	۲۱	نیجریه
۲	الجزایر	۱۲	گینه بیسائو	۲۲	عمان
۳	آذربایجان	۱۳	جمهوری اسلامی ایران	۲۳	سیرالیون
۴	بنگلادش	۱۴	ساحل عاج	۲۴	سودان
۵	کامرون	۱۵	قرقیزستان	۲۵	اوگاندا
۶	چاد	۱۶	لبنان	۲۶	
۷	جیبوتی	۱۷	مالزی	۲۷	
۸	مصر	۱۸	مراکش	۲۸	
۹	گابون	۱۹	موزامبیک	۲۹	
۱۰	گامبیا	۲۰	نیجر	۳۰	

۱/۴- معرفی مدل

در این تحقیق متغیرهای که در نظر گرفته شده شامل تولید ناخالص داخلی سرانه به عنوان متغیر وابسته و نسبت صادرات، بهره‌وری نیروی کار، مخارج دولت و حکمرانی خوب (حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی، اثربخشی دولت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و کنترل فساد) به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده است بنابراین معادله زیر تصریح مدل و جدول مدل تصریح متغیرهای مدل را نشان می‌دهد.

$$LGDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 LCI_{it} + \beta_2 LPOL_{it} + \beta_3 LFDI_{it} + \beta_4 LGG1_{it} + \beta_5 LGG2_{it} + \beta_6 LINF_{it}$$

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۱۰

سال دوازدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱

جدول ۴: متغیرهای تحقیق و نمادهای آن

متغیر وابسته: تولید ناخالص داخلی			
نام متغیر (لگاریتم)	نماد	نام متغیر (لگاریتم)	نماد
تولید ناخالص داخلی سرانه	LGDP	مخارج دولت	LGG۱
سرمایه	LCI	حکمرانی خوب	LGG۲
بهره‌وری نیروی کار	LPOLF	تورم	LNF
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	LFDI		

۴/۲- تعریف متغیرهای مدل

تولید ناخالص داخلی سرانه: این متغیر یک از مقیاس‌های سنجش در اقتصاد است که مجموع ارزش کالاها و خدمات کار در یک بازه زمانی معین را در بر می‌گیرد که در کشور تولید می‌شود. منظور تمام کالا و خدمات نهایی است که در تولید کالا و ارائه خدمات دیگر استفاده نمی‌شود. برای سرانه کردن تولید ناخالص داخلی آن را تقسیم بر نفوس آن کشور می‌شود.

سرمایه: از عناصر مهم در تولید است و متشکل از مالی است که از منفعتی حاصل می‌شود و اغلب آن را برحسب پول بیان می‌کنند. مفهوم سرمایه به کالاهای های اطلاق می‌شود که نوع متفاوتی از عامل تولید است (قنادان، ۱۳۸۶، ص ۱۴)

بهره‌وری نیروی کار: نسبت تولید کالا و خدمات یا مجموع ای از کالاها و خدمات (خروجی) به یک یا چند داده (ورودی) مؤثر در تولید آن کالاها را خدمات را بهره‌وری نیروی کار گویند (ملکی نصر، ۱۴۰۰)

مخارج دولت

مخارج دولت شمال نظام مالیاتی و سیاست‌های اقتصادی و فعالیت‌های دولت را در پی ثبات و افزایش رشد اقتصادی را در بر می‌گیرد، در این تحقیق مخارج کل دولت در نظر گرفته شده است که شامل مجموع مخارج عمر و مصرفی می‌شود. (اقبال، ۱۳۸۶، ص ۲۱۴)

نرخ تورم: تورم ناشی از حالتی است که در اقتصاد سطح عمومی قیمت‌ها به‌طور بی‌رویه یا بی‌تناسب معنی دار و مداوم به‌صورت غیرقابل برگشت افزایش می‌یابد. (عبادی، ۱۳۹۵، ص ۸۴)

۴/۳- تبیین مدل پانل دیتا

در این تحقیق به دلیل نوع داده‌های مورد مطالعه از روش داده‌های تابلویی استفاده می‌شود داده‌های

تابلویی مجموعه از داده‌های است که ترکیب شده از چند مقطع و دوره زمانی است مقطع می‌تواند بیانگر افراد، گروه‌ها، بنگاه‌ها، صنایع، کشورها و ... باشد دوره زمانی نیز می‌تواند روز، هفته، ماه، فصل و سال باشد (سوری، ۱۳۹۷)

این مدل از تحقیق زمینه را برای محققین فراهم می‌سازد تا از داده‌های که امکان مطالعه آن فقط مقطعی یا فقط سری زمانی وجود دارد را مورد بررسی و تحقیق قرار دهد (ملکی، ۱۴۰۰)

در حالت کلی طول دوره زمانی را با T در نظر گرفته می‌شود، در این صورت مشاهدات مربوط به متغیرهای X و Y را X_{it} و Y_{it} نشان می‌دهد که مقاطع شامل $i=1,2,3,\dots, N$ و زمان $t=1,2,3,\dots, T$ است (سوری ۱۳۹۷) این نوع داده زمینه مناسبی را برای گسترش روش‌های تخمین و نتایج نظری فراهم می‌سازد. همچنین داده‌های تابلویی یا مدل پانل دیتا هم در میان مقاطع جامعه آماری (N) و هم در طی زمان (T) اندازه‌گیری می‌گردد برای پایه‌گذاری مدل پانل دیتا ابتدا فرض می‌شود که تعداد مقاطع برابر با طول دوره برابر با و تعداد متغیرهای توضیحی برابر باشد در آن صورت دل پانل دیتا را به صورت زیر می‌توان تبیین کرد.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + U_i \quad (1)$$

با گسترده کردن متغیرها برای مقاطع و دوره‌های مختلف خواهیم داشت:

$$Y = X\beta + iNT\alpha + U \quad (2)$$

$$Y = (X : iNT) [\alpha] + U \rightarrow Y^* = X^* \beta^* + U \quad (3)$$

رتبه ماتریس‌های X ، Y و U همگی برابر است با (IN^*T^*) ، (سید نورانی و محمد پور، ۱۳۹۷).
در رابطه (۱)، i نشان‌دهنده مقاطع، افراد، خانوار، بنگاه‌ها، کشورها و امثال آن است و t زمان را نشان می‌دهد. در این مدل K متغیر توضیحی (بدون احتساب عرض از مبدأ) در X_i وجود دارد. برحسب اینکه چه حالتی بگیرد؛ پیش می‌آید: (۱) اگر هیچ اختلافی بین مقاطع وجود نداشته باشد، در نتیجه به صورت میانگین تمام مقاطع وارد مدل می‌شود و در این حالت روش حداقل مربعات معمولی، برآوردهای کارا و سازگاری از و ارائه خواهد داد. (۲) اگر بین مقاطع مختلف اختلاف وجود داشته باشد اختلاف بین مقطع‌ها (کشورها، بنگاه‌ها و خانوارها و ...) در i نشان داده می‌شود که در طول زمان ثابت فرض می‌شود. به این روش، روش اثرات ثابت می‌گویند. (۳) در صورتی که اختلاف به صورت تصادفی بین مقاطع باشد و در طول زمان ثابت نیست از روش دیگر به نام روش اثرات تصادفی برای تخمین مدل استفاده می‌شود (بال تاجی، ۲۰۰۵) که در مقاله از طریق آزمون هاسمن اثرات ثابت یا تصادفی شناسایی می‌شود.

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام
جمعیت ترانس آلمانی اسلامی

۵- یافته‌های تحقیق

۵/۱- آمارهای توصیفی

با در نظر داشت اینکه تمام داده‌ها در این تحقیق کمی هستند نخست به منظور تجزیه تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی استفاده می‌شود و هدف از این بخش نمایش داده‌های آماری اولیه و ویژگی متغیرها هست تا مبانی تحلیل‌های مورد مطالعه را شناخته شود (امیر خاتلو، ۱۳۹۶) در جدول شماره (۴)، آمار توصیفی مربوط به میانگین، میانه، ماکزیمم، مینیمم، انحراف از استاندارد و تعداد مشاهدات متغیرهای مورد بررسی در این تحقیق در طی سال‌های ۲۰۱۰ تا سال ۲۰۱۹ برآورده شده است.

جدول شماره ۵: آمار توصیفی متغیرهای تحقیق

Description	LGDPPC	LCI	LPOLF	LFDI	LGG1	LGG2	LINF
Mean	6.575200	0.027703	23.30844	1.986680	12.29376	26.45186	95.31324
Median	4.150000	0.010978	21.43000	1.085000	7.560000	9.130000	32.25000
Maximum	63.30000	0.435203	55.60500	15.12000	70.16000	241.5900	598.8700
Minimum	-3.700000	-0.229610	-38.25900	-2.170000	0.340000	0.060000	0.850000
Std. Dev.	8.491906	0.112023	11.73794	2.585346	15.74113	39.33632	135.2961
Observation	250	250	250	250	250	250	250

منبع: محاسبات تحقیق

۵/۲- آزمون هم‌انباشتگی

دوسری زمانی x_t و y_t را هم‌انباشته با مرتبه (b, d) ، $d \geq b > 0$ می‌نامیم، اگر هر دوی سری زمانی دارای مرتبه انباشتگی d باشند و یک رابطه خطی مانند $a_1 y_t + a_2 x_t$ را مرتبه $(d-b)$ بین آن‌ها برقرار باشد این تعریف را به زبان ریاضی چنین می‌نویسیم.

$$x_t \sim I(d), y_t \sim I(d)$$

$$\Rightarrow, x_t \sim C(b, d) \text{ and } a_1 y_t + a_2 x_t \sim I(d - b)$$

در آن CI نماد هم‌انباشتگی است. بردار ضرایب تشکیل دهنده ترکیب خطی دو سری زمانی a_1 (a2) را بردار هم‌انباشتگی می‌نامند (ملکی نصر، ۱۴۰۰) به بیان دیگر زمانی که دو یا چند متغیر سری زمانی بر اساس مبانی نظری با یکدیگر ارتباط داده می‌شوند؛ یک رابطه بلندمدت را شکل می‌دهند که مفهوم هم‌انباشتگی را ارائه می‌کند. در ای تحقیق برای بررسی وجود یا عدم وجود رابطه هم‌جمعی میان متغیرها از آزمون هم‌جمعی کائو (انگل گرنجر) استفاده و در جدول (۵) نتایج آن گزارش شده است. فرضیه صفر مبنی بر عدم رابطه هم‌انباشتگی میان متغیر وابسته و مستقل الگو با توجه به نتایج آزمون هم‌انباشتگی رد شده است به بیان دیگر رابطه بلندمدت بین متغیرها وجود دارد.

جدول ۶: آزمون هم انباشتگی

آزمون	t-Statistic	Prop.
ADF	-4.776401	0.0000

منبع: محاسبات تحقیق

همانطوریکه در جدول (۵) ملاحظه می‌گردد با توجه به آماره ADF و احتمال مربوط به (کمتر از ۰/۰۵) وجود هم انباشتگی در مدل پذیرفته می‌شود یعنی آماره H_0 مبنی بر عدم وجود هم انباشتگی رد شده است که نشان می‌دهد بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل یک رابطه بلندمدت وجود دارد.

۳/۵-آزمون چاو

در مدلی که هم داده‌ها مقطعی و هم داده‌های سری زمانی وجود داشته باشد به‌صورت کلی مدل پانل دیتا می‌نامند که شامل دو مدل تلفیقی (Pooled Data) و مدل تابلویی (Panel Data) است. برای شناسایی این دو حالت از آزمون چاو (اف-لیمر) استفاده می‌شود (فقه مجیدی، ۱۳۹۳) نتایج آزمون چاو در جدول شماره (۶) نشان داده شده است.

جدول ۷: آزمون چاو

Effects Test	Statistic	d.f.
Cross-section F	49.368136	24.219

منبع: محاسبات تحقیق

چنانچه در جدول (۶) مشاهده می‌شود F محاسبه شده که برابر با ۴۹/۳۶۸ است، بزرگ‌تر از F جدول بوده و بیان‌گر معنی‌داری اثرات ثابت است لذا با سطح اطمینان ۹۱ درصد می‌توان گفت فرضیه صفر رد شده و استفاده از داده‌های تابلویی پذیرفته می‌شود.

۴/۵ آزمون هاسمن

برای مشخص نمودن نوع مدل داده‌های تابلویی (مدل اثرات ثابت یا مدل اثرات تصادفی) از آزمون هاسمن استفاده می‌شود.

جدول شماره ۸: نتایج آزمون هاسمن

Test summary	Chi-sq-statistic	Chi-Sq-d.f.	Prop.
Cross-section random	23.767720	6	0.0006

منبع: محاسبات تحقیق

چنانچه در جدول (۷) مشاهده می‌گردد آماره احتمال آزمون هاسمن (۰/۰۰۰۰۶) است با احتمال ۹۹ درصد می‌توان گفت که مدل دارای اثر ثابت است.

فصلنامه علمی-پژوهشی
مجموعهٔ ترانست‌العلوم الاسلامی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

۵/۵- برآورد مدل و تحلیل آن

نظر به آزمون‌های انجام‌شده جهت بررسی رابطه میان تولید ناخالص داخلی به‌عنوان متغیر وابسته و بهره‌وری نیروی کار بر علاوه مخارج دولت، صادرات و حکمرانی خوب به‌عنوان متغیرهای توضیحی مدل به‌صورت زیر ارائه می‌شود. نتایج این برآورد برای ۲۵ کشور طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ با استفاده از نرم‌افزار در جدول (۹) آورده شده است.

با توجه به نتایج به تحقیق که در جدول شماره (۹) مشاهده می‌گردد، ضرایب تمامی متغیرهای مدل معنادار و مهم‌تر از همه ضریب اصلی مدل (حکمرانی خوب) مثبت و معنادار است که نشان می‌دهد حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی تأثیر مثبت دارد.

چنانچه دیده می‌شود ضریب متغیر مستقل در این مدل (حکمرانی خوب)، عدد (۰/۰۱) است که تبیین‌کننده (۰/۰۱) درصد رشد در تولید ناخالص داخلی درازای یک درصد افزایش در شاخص حکمرانی خوب است.

متغیر سرمایه در این مدل دارای تأثیر مثبت و معنی‌دار با داشتن ضریب (۰/۸) نشان‌دهنده یک در صد تغییر در تولید ناخالص داخلی را نشان می‌دهد

همچنین متغیر بهره‌وری نیروی کار نیز دارای تأثیر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی دارد، به‌نحوی که به ازای یک درصد تغییر در این متغیر، رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی به میزان (۰/۰۳) درصد افزایش می‌یابد.

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز در مدل فوق تأثیر مثبت و معنادار را نشان می‌دهد که با افزایش (۰/۰۴) درصدی آن می‌توان شاهد یک درصد افزایش در تولید ناخالص داخلی بود

مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی تأثیر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی را بیان می‌دارد، یعنی درازای (۰/۰۶) درصد افزایش یک درصد رشد اقتصادی را در این کشورها کاهش می‌دهد.

درنهایت تورم متغیر مستقل که دارای تأثیر منفی و معنادار در این مدل با داشتن ضریب (۰/۰۳) بیانگر این است که با افزایش یک درصد تولید ناخالص داخلی می‌توان به اندازه (۰/۰۳) درصد از تورم این کشورها را کاهش داد.

مقدار ضریب تعیین در این مدل (۰/۹۸) حاصل شده است که نشان می‌دهد تقریباً ۹۸ درصد از تغییرات تولید ناخالص داخلی سرانه کشورهای اسلامی را متغیرهای موجود در مدل توضیح می‌دهد.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادین اسلام

جدول ۹: برآورد مدل

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prop
C	0.0000	7.176975	0.205482	1.474740
Lci	0.881952	0.041380	21.31349	0.0000
Lpolf	0.003784	0.002001	1.891328	0.0611
Lfdi	0.043569	0.032091	1.357687	0.1773
Lgg1	0.066822	0.058614	1.140050	0.2567
Lgg2	0.014703	0.011301	1.301074	0.1959
Linf	-0.033792	0.023346	-1.447466	0.1505
$R^2 = 0.983971$	(J-statistic)=0.000000prop		(j-statistic)= 1156.101	

منبع: یافته‌های تحقیق

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۶- نتیجه گیری

این تحقیق در راستای تبیین تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی با استفاده از داده‌های آماری شاخص مزبور و داده‌های متغیرهای توضیحی مورد استفاده تصریح شده در این پژوهش طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۸ به تفکیک ۲۵ کشور اسلامی که شامل افغانستان، الجزایر، آذربایجان، بنگلادش، کامرون، چاد، جیبوتی، مصر، گابون، گامبیا، گینه، گینه بیسائو، جمهوری اسلامی ایران، ساحل عاج، قرقیزستان، لبنان، مالزی، مراکش، موزامبیک، نیجر، نیجریه، عمان، سیرالیون، سودان و اوگاندا با رویکرد داده‌های تابلویی در محیط برنامه‌ای وی یوز از پانل دیتا صورت گرفته است. مطابق برآیند آزمون ریشه واحد مانایی داده‌های متغیرهای مورد استفاده در مدل تأیید شده و همچنان آزمون هم انباشتگی کایو، تبیین کننده طولانی مدت بودن رابطه بین متغیر وابسته و متغیر توضیحی است. شاخص حکمرانی خوب بر اساس مؤلفه‌های بانک جهانی برای این شاخص در ۲۵ کشور اسلامی (در جدول شماره ۳ آورده شده است) طی دوره زمانی ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۸ با استفاده از روش میانگین هندسی به دست آمده است در چارچوب تابع تولید، مدل رشد اقتصادی کشورهای اسلامی تخمین زده شده است.

نتایج به دست آمده بیان می‌دارد که شاخص حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت و معنادار و بلندمدت دارد. شاخص‌های کمکی به کاررفته در این مدل مانند بهره‌وری نیروی کار و صادرات نیز دارای تأثیر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی دارد از این میان تنها متغیر نسبت مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی بر میزان رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی دارای تأثیر معنادار و منفی را نشان می‌دهد. با توجه به شرایط فعلی در کشورهای اسلامی همانا یکی از راه‌های رسیدن به رشد اقتصادی توجه و مدیریت به نظام حکومتی و حکمرانی خوب در این جوامع است، بنابراین تغییر استراتژی حکمرانی و توجه به ارکان و مؤلفه‌های فرعی آن که عوامل به وجود آورنده آن است از الزامات کشورهای الزامی محسوب می‌گردد.

یکی از مؤلفه‌های حکمرانی خوب کارایی و اثربخشی دولت جهت بهبود انجام وظایف کارمندان مقولات همچون کیفیت تهیه خدمات و بالابردن کیفیت نظام اداری، استقلال خدمات و شایستگی کارگزاران به دوراز فشار های سیاسی صورت می‌گیرد است که می‌تواند در شکل‌گیری یک دولت کارا و به دنبال ان ثبات و حاکمیت قانون را به وجود بیاورد که موجب جذب سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی می‌گردد.

نتایج به دست آمده همسو با تحقیقات پیشین است که بیانگر اثر مثبت حکمرانی خوب و دولت بر

فصلنامه علمی - پژوهشی
انجمن مطالعات جهان اسلام
جمعیت دراست العالم الاسلامی

رشد و توسعه اقتصادی مانند تحقیق حمزه‌ای (۱۳۹۹) و کمار عباس و لی جون‌کینگ و دیگران (۲۰۲۱) هست.

همچنین پیشنهادهای سیاستی ذیل نیز جهت بهبود حکمرانی خوب توصیه می‌شود:
۱. جهت تحقق رونق اقتصادی در کشورهای اسلامی لازم است مؤلفه‌های حکمرانی خوب در این کشورها ارتقا یابد.

۲. شفاف‌سازی در فرایند قانون‌گذاری و اجرای آن می‌تواند در راستای رشد اقتصادی کشورهای اسلامی مؤثر باشد.

۳. همچنین در این تحقیق نشان داده شد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و بهره‌وری نیروی کار در کشورهای اسلامی دارای تأثیر مثبت بر رشد اقتصادی است. افزایش در بهره‌وری نیروی کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند رشد اقتصادی را در کشورهای اسلامی افزایش دهد.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

منابع

- ۱) اقبال‌علیرضا (۱۳۹۶) مخارج دولت و رشد اقتصادی در ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۸۱، ص ۲۱۴.
- ۲) امامقلی سارا، زهرا اسمانه (۱۳۹۵) شاخص حکمرانی در اسلام و تأثیر آن بر بروندهای سلامت در ایران، تابستان، صفحات ۹۵-۱۱۰.
- ۳) املی دیوا کبری، احمد جعفری صمیمی (۱۳۸۸) تأثیر سیاست‌های مالیاتی بر کارایی دولت در شرایط آزادسازی اقتصادی مطالعه موردی: کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، ص ۸۶.
- ۴) امیرخانلو، سلاله، (۱۳۹۶)، تأثیر توسعه مالی بر رشد اقتصادی در کشورهای عضو سازمان اجلاس اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مؤسسه آموزش عالی غیردولتی - غیرانتفاعی راندانش بابل.
- ۵) بابا زاده محمود و همکاران، (۱۳۹۹) تأثیر حکمرانی خوب و اصطلاحات مالی بر بهره‌وری کل عوامل تولید در بخش صنعت و معدن ایران، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، مدیریت دولتی، دوره ۲، شماره ۲، ص ۲۶۸.
- ۶) برادران شرکا و ملک و الساداتی، (۱۳۸۷) تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب، مجله راهبردی، ص ۱۴.
- ۷) پیشوارضا، (۱۳۹۶)، تأثیر حکمرانی خوب بر رابطه بین توسعه مالی و رشد اقتصادی، مجله اقتصادی ص ۷-۸.
- ۸) حمزه‌ای نسرين، (۱۳۹۹) تحلیل نقش تعدیل گر حکمرانی خوب در رابطه بین جهانی‌شدن و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه، فصل‌نامه‌ای مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، تهران، ص ۴۱.
- ۹) خاندوزی سید احسان، (۱۳۹۰) شاخص سازی عدالت اقتصادی با رویکرد اسلامی در اقتصاد ایران با استفاده از روش نما گرای ترکیبی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ص ۳۴.
- ۱۰) دورباش معصومه، (۱۳۹۶) بررسی نقش و اثرات حکمرانی خوب در رشد اقتصادی ایران، دانشگاه کردستان، همایش‌های بین‌المللی، ص ۷.
- ۱۱) راشکی طیبه، (۱۳۹۲)، تأثیر حکمرانی خوب بر کیفیت رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب، پایان‌نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، ص ۲۴-۲۹.
- ۱۲) رضایی، مجید. (۱۳۸۳) جایگاه دولت در نهاد اقتصاد. اقتصاد اسلامی، ص ۱۰-۹۱.
- ۱۳) رفعی آتانی عطاالله، (۱۳۸۷) جایگاه دولت در اقتصاد اسلام، پژوهش‌های علمی، تهران، ص ۳۹-۴۱.
- ۱۴) زاهدی وفا، محمدهادی، موسی شهبازی غیائی، الیاس نادران، (۱۳۹۸) تبیین و رتبه‌بندی شاخص‌های کارایی و اثربخشی دولت در اقتصاد اسلامی، ص ۹۰.
- ۱۵) زاینده‌رودی و همکاران، (۱۳۹۵) بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر توزیع درآمد مطالعه موردی کشورهای منتخب جنوب غرب آسیا، ص ۲۹.
- ۱۶) ژیلایی اقدم جعفر، علی‌رضا دقیقی اصل و همکاران، (۱۳۹۹)، تأثیر بدهی‌های خارجی دولت بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه با درآمد سرانه متوسط به بالا (رهیافت هم‌انباشتگی در داده‌های تابلویی پویا)، فصلنامه علمی پژوهشی، ص ۱۶۴.
- ۱۷) سبحانی دکتر حسن، (۱۳۹۸) گستره اقتصاد اسلامی، انتشارات سمت، چاپ سوم، پاییز، ص ۳۸۱.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

- ۱۸) سلاطین پروانه، (۱۳۹۸) کیفیت حکمرانی و کارآفرینی در رهیافت داده‌های پانل کشورهای منتخب، فصلنامه دولت پژوهی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره پنجم، ص ۷۱.
- ۱۹) سوری، علی، (۱۳۹۲)، اقتصادسنجی پیشرفته، جلد دوم، تهران: نشر فرهنگ شناسی.
- ۲۰) شاهین پور علی و افسانه خوش‌رفتار، (۱۳۹۸) بررسی تأثیر صادرات و واردات کالاهای سرمایه‌ای-واسطه‌ای بر ارزش افزوده در صنایع ایران، فصلنامه اقتصاد کاربردی، شماره ۲۸، ص ۳.
- ۲۱) شریفی، المیرا و همکاران، (۱۳۹۶) تأثیر دولت بر حکمرانی خوب و عملکرد اقتصادی در کشورهای منتخب، فصل‌نامه علمی و پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، شماره ۲۶، ص ۹-۱۵.
- ۲۲) صباغ کرمانی، مجید و مهدی باسزا (۱۳۸۸). نقش حکمرانی خوب در بهبود کارکرد هزینه‌های؛ دولت مطالعه موردی بخش بهداشت و آموزش کشورهای اسلامی. تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران، ص ۱۰۹ - ۱۳۰.
- ۲۳) صدر محمدباقر، (۱۳۹۳) اقتصاد ما (مکتب اقتصادی اسلام)؛ جلد دوم، چاپ دوم، ص ۳۱۹.
- ۲۴) صدرایی سید صدرام، (۱۳۹۶) درآمدی بر مبانی نظری حکمرانی خوب، ماهنامه پژوهش ملل/ دوره دوم، ص ۱۹.
- ۲۵) صفریان روح‌الله، سید جواد امام‌جمعه زاده، (۱۳۹۶) الگوی حکمرانی خوب؛ سرمایه اجتماعی توسعه‌ی همه‌جانبه، فصلنامه دولت پژوهی مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۱۲، ص ۱۴۲-۱۴۷.
- ۲۶) عجمی علی، (۱۳۹۰) بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی (مطالعه بین‌کشوری)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، ص ۳۳.
- ۲۷) عوضلو حسین (۱۳۸۴) عدالت و کارایی، تهران، دانشگاه امام صادق، ص ۳۹-۵۵.
- ۲۸) عبادتی حامد، (۱۳۹۵) بررسی اثر مؤلفه‌های حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در دولت هشتم و دهم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، ص ۸۴.
- ۲۹) غفاری فرد؛ محمد، هاشم ملکی نصر، (۱۴۰۰)، بررسی آثار توزیعی اعتبارات ناشی از درآمد حاصل از صادرات نفت در استان‌های مختلف ایران، نشریه علمی پژوهش‌های راهبردی بودجه و مالی، شماره ۱، ص ۹۴-۱۰۳.
- ۳۰) غفاری فرد؛ محمد، هاشم ملکی نصر، (۱۴۰۰)، بررسی نقش شاخص ترکیبی اقتصاد دانش‌بنیان در رشد اقتصادی استان‌های مختلف ایران (رویکرد داده‌های پانلی حداقل مربعات کاملاً اصلاح‌شده)، فصلنامه علمی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، شماره ۴۰، ص ۳۱۵-۳۱۷.
- ۳۱) فراهانی فرد، سید (۱۳۸۱) نقش دولت در اقتصاد، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ص ۱۳.
- ۳۲) فصلنامه دولت پژوهی مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی سال ششم، شماره ۲، ص ۴.
- ۳۳) کمیجانی، اکبر، پروانه سلاطین، (۱۳۸۷) تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی کشورهای عضو OPEA و OECD، ص ۵-۱۱.
- ۳۴) لشکری، محمد، صادق بافنده ایمان دوست، (۱۳۹۰) نقش دولت اسلامی در توسعه اقتصادی، فصلنامه علمی تخصصی، تابستان، ص ۱۲۷.
- ۳۵) مبارک، اصغر، زیبا، آزرپیوند، (۱۳۸۸) نگاهی به شاخص‌های حکمرانی خوب از منظر اسلام و تأثیر آن بر رشد اقتصادی، ص ۱۹۲.

- ۳۶) محبوبیان علی، (۱۳۹۳)، تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی کشورهای نفت خیز منا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، ص ۲۸
- ۳۷) محمد پور حسن و همکاران، (۱۳۹۹) تأثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی و حکمرانی خوب بر اشتغال در کشورهای در حال توسعه، فصل نامه علمی اقتصاد و مدیریت، پیاپی ۳۱، ص ۲۸.
- ۳۸) موسویان سید عباس، (۱۳۸۸) جایگاه دولت در اقتصاد اسلامی، ص ۵۹.
- ۳۹) نوروزی نور محمد، (۱۴۰۰)، بازخوانی حکمرانی خوب در پرتوی چشم اندازهای ناهمسان.
- 40) Afonso, A. Schuknecht, L. & Tanzi, V. (2005). Public Sector Efficiency: an International Comparison. *Public Choice*, 123(3-4), 321-347.
- 41) Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. 5th Edition, New York: John Wiley and sons.
- 42) Kahf, M, (2005). *Public Sector Economics From Islamic Perspective*, Mimeo
- 43) Guran, M. C. (2008). A Cross-Country Analysis of Public Sector Interventions' Efficiency. *Ekonomicky Casopis*, 56(02), 182-211.
- 44) Angelopoulos, K. Philippopoulos, A. & Tsionas, E. (2008). Does Public Sector Efficiency Matter? Revisiting the Relation Between Fiscal Size and Economic
- 45) Bartuseviciene, I. & Sakalyte, E. (2013). Organizational Assessment: Effectiveness vs. Efficiency. *Social Transformations in Contemporary Society*, 1(1), 45-53.
- 46) ZAREEN, SHUMAILA and Qayyum, Abdul E. (2014). An Analysis of the Impact of Government Size on Economic Growth of Pakistan: An Endogenous Growth, 60-63.
- 47) Cristian C. Popescu, E (2021), Government Spending and Economic Growth: A Cointegration Analysis on Romania, 2-5

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۲۰۴۰۱

به این مقاله این گونه ارجاع دهید:

غفاری فرد، محمد؛ دانش، حسنی (۱۴۰۱)، «تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب اسلامی (رویکرد داده های تابلویی)» فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س ۱۲، ش ۴، زمستان ۱۴۰۱، صص ۲۱-۱.